

הרצאה 12: משפטי יסוד של פונקציות רציפות

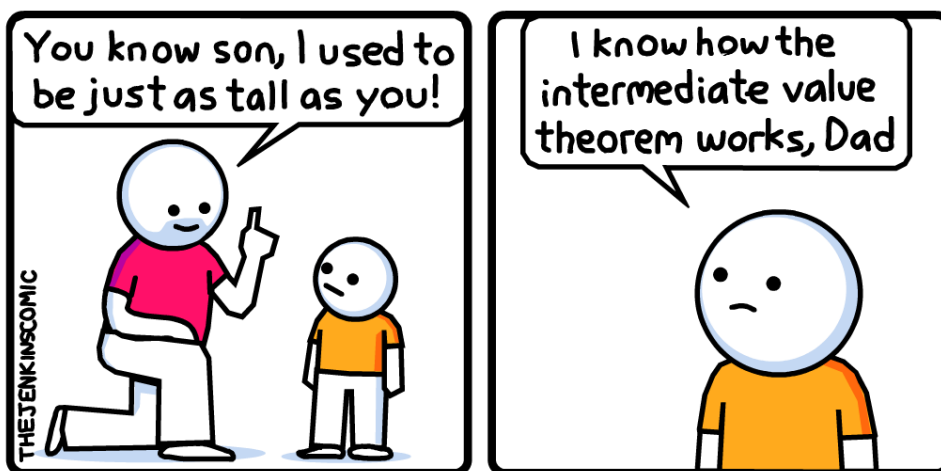
יוחאי מעין

הערות

- המסמך הזה מכיל הערכה לא סופית ולא מחייבת של החומר שיועבר בהרצאות.
- יתכנו חוסרים, שגיאות וכל מיני אי התאמות אחרות ביחס למה שיועבר בפועל.
- הוכחות ינתנו בהרצאות. יש להכיר ולהבין אותן. פירוט נוסף בדוגמאות ובכלל ינתן בהרצאות.
- הגדרות מרכזיות ומשפטים מרכזיים מובלטים במסגרת צבעונית. יש להכיר היטב גם את ההגדרות ואת המשפטים שאינם מרכזיים.
- החומר המחייב הוא החומר אשר מועבר בהרצאות בפועל.
- דיווחים על טעויות במייל yohaim@tauex.tau.ac.il יעזרו מאוד ויתקבלו בשמחה.

תוכן העניינים

2	1 פונקציות רציפות (המשך)
2	1.1 פונקציות שרציפות בקטע ומשפט ערך הביניים
5	1.2 פונקציות שרציפות בקטע - רציפות של הופכית ומשפטי וירשטראס

1 פונקציות רציפות (המשך)

1.1 פונקציות שרציפות בקטע ומשפט ערך הביניים

פונקציות שרציפות בקטע

הגדרה:

1. נאמר שפונקציה $f(x)$ היא רציפה בקטע (a, b) אם לכל $x_0 \in (a, b)$ מתקיים ש- f רציפה בנקודה x_0 .
2. נאמר שפונקציה $f(x)$ היא רציפה בקטע $[a, b]$ אם לכל $x_0 \in (a, b)$ מתקיים ש- f רציפה בנקודה x_0 , ובנוסף רציפה מימין בנקודה $x = a$ ורציפה משמאל בנקודה $x = b$.
3. נאמר שפונקציה $f(x)$ היא רציפה בקטע $(a, b]$ אם לכל $x_0 \in (a, b)$ מתקיים ש- f רציפה בנקודה x_0 , ובנוסף רציפה משמאל בנקודה $x = b$.
4. נאמר שפונקציה $f(x)$ היא רציפה בקטע $[a, b)$ אם לכל $x_0 \in (a, b)$ מתקיים ש- f רציפה בנקודה x_0 , ובנוסף רציפה מימין בנקודה $x = a$.
5. נאמר שפונקציה $f(x)$ היא רציפה בקטע (a, ∞) אם לכל $x_0 \in (a, \infty)$ מתקיים ש- f רציפה בנקודה x_0 .
6. נאמר שפונקציה $f(x)$ היא רציפה בקטע $[a, \infty)$ אם לכל $x_0 \in (a, \infty)$ מתקיים ש- f רציפה בנקודה x_0 , ובנוסף רציפה מימין בנקודה $x = a$.
7. נאמר שפונקציה $f(x)$ היא רציפה בקטע $(-\infty, b)$ אם לכל $x_0 \in (-\infty, b)$ מתקיים ש- f רציפה בנקודה x_0 .
8. נאמר שפונקציה $f(x)$ היא רציפה בקטע $(-\infty, b]$ אם לכל $x_0 \in (-\infty, b)$ מתקיים ש- f רציפה בנקודה x_0 , ובנוסף רציפה משמאל בנקודה $x = b$.
9. נאמר שפונקציה $f(x)$ היא רציפה ב- $\mathbb{R}$ אם לכל $x_0 \in \mathbb{R}$ מתקיים ש- f רציפה בנקודה x_0 .

דוגמאות:

1. הפונקציה $f(x) = \sin x$ רציפה ב- $\mathbb{R}$, ולכן גם בכל קטע אחר.
2. הפונקציה $f(x) = \sqrt{x}$ רציפה בקטע $[0, \infty)$, ולכן גם בכל תת קטע כמו $[0, 1]$.
למרות זאת, היא לא רציפה בנקודה $x = 0$ כי היא לא מוגדרת באף סביבה שלה.
3. הפונקציה $f(x) = \frac{1}{x}$ רציפה בקטע $(0, \infty)$ וגם בקטע $(-\infty, 0)$.
4. הפונקציה $\sqrt{x - x^2}$ רציפה בקטע $[0, 1]$.

תכונות של רציפות בקטע

התכונות של רציפות בנקודה ושל רציפות חד צדדית מתורגמות באופן הבא לרציפות בקטע.

משפט 1:

1. ניסוח היינה לרציפות f רציפה בקטע I אם ורק אם לכל סדרה $x_n \xrightarrow{n \rightarrow \infty} x_0 \in I$ מתקיים כי $f(x_n) \xrightarrow{n \rightarrow \infty} f(x_0)$.
2. אריתמטיקה של פונקציות רציפות אם f ו- g רציפות בקטע I אז גם $f+g$, fg רציפות בקטע I . בנוסף, אם $g(x) \neq 0$ ב- I , אז גם $\frac{f}{g}$ רציפה בקטע I .
3. רציפות של הרכבה אם f רציפה בקטע I ו- g רציפה בקטע J , ובנוסף $f(I) \subset J$, אז $g \circ f$ (כלומר $g(f(x))$) רציפה בקטע I .
4. אי-רציפויות של פונקציה מונוטונית אם f מונוטונית בקטע פתוח, אז יש לה אי-רציפויות מסוג קפיצה בלבד (אם בכלל).

משפט ערך הביניים

משפט ערך הביניים הוא משפט יסוד ראשון על פונקציות רציפות. הוא מחבר את ההגדרה של רציפות עם אינטואיציה פופולארית: "ניתן לצייר את הגרף של f בלי להרים את העט מהדף".

דוגמה: נתון פולינום מתוקן ממעלה 3: $f(x) = x^3 + ax^2 + bx + c$. אנחנו כבר יודעים שמתקיים

$$\lim_{x \rightarrow -\infty} f(x) = -\infty, \quad \lim_{x \rightarrow \infty} f(x) = \infty$$

כלומר, f "מגיעה" ממינוס אינסוף ו"הולכת" לאינסוף. בנוסף, היא רציפה. לכן אמורה להיות נקודה שבה היא מתאפסת.

כלומר, אם נצליח לדייק את הדיון הנ"ל, אז לכל פולינום ממעלה 3 (מתוקן, אבל אז לכן לכולם) יש שורש ממשי.

משפט 2. תהי f רציפה בקטע $[a, b]$ ונניח שהמספר $\alpha \in \mathbb{R}$ מקיים את התנאי $f(a) < \alpha < f(b)$ או $f(b) < \alpha < f(a)$. אז קיים $c \in (a, b)$ כך ש- $f(c) = \alpha$.

כלומר, פונקציה רציפה מקבלת את כל ערכי הביניים שלה.

ניתן לנסח את המשפט באופן שקול גם באופן הבא.

משפט 3: תהי f רציפה בקטע $[a, b]$ ונניח שהמספר $\alpha \in \mathbb{R}$ מקיים את התנאי $f(a) \leq \alpha \leq f(b)$ או $f(b) \leq \alpha \leq f(a)$. אז קיים $c \in [a, b]$ כך ש- $f(c) = \alpha$.

הוכחה של משפט ערך הביניים

אם $f\left(\frac{a+b}{2}\right) = \alpha$, נבחר $c = \frac{a+b}{2}$ וסיימנו. אחרת נתקדם לפי מקרים.

אם $f\left(\frac{a+b}{2}\right) > \alpha$ אז נסמן $a_1 = a$ ו- $b_1 = \frac{a+b}{2}$.

אם $f\left(\frac{a+b}{2}\right) < \alpha$ אז נסמן $a_1 = \frac{a+b}{2}$ ו- $b_1 = b$.

בשני המקרים קיבלנו קטע חדש $[a_1, b_1]$ שהוא חצי מהקטע המקורי, שבו מתקיימות הנחות המשפט.

נבצע את אותו תהליך על $[a_1, b_1]$ ונקבל חצי ממנו $[a_2, b_2]$, וכן הלאה באינדוקציה לקבלת סדרה של קטעים $[a_n, b_n]$. נשים לב שלכל n מתקיים כי $f(a_n) < \alpha < f(b_n)$.

אם בשלב כלשהו התקיים כי $f\left(\frac{a_{n-1}+b_{n-1}}{2}\right) = \alpha$, אז סיימנו עם $c = \frac{a_{n-1}+b_{n-1}}{2}$. אחרת, התהליך לא נגמר וברשותנו שתי סדרות שמקיימות:

$$a \leq a_1 \leq a_2 \leq \dots \leq a_n < b_n \leq b_{n-1} \leq \dots \leq b_2 \leq b_1 \leq b$$

כלומר, אלו שתי סדרות מונוטוניות וחסומות, ולכן לפי משפט שתייהן מתכנסות לגבול:

$$A = \lim_{n \rightarrow \infty} a_n, \quad B = \lim_{n \rightarrow \infty} b_n$$

מצד שני ידוע כי $b_n - a_n = \frac{b-a}{2^n}$ ולכן לפי חשבון גבולות נקבל כי

$$\lim_{n \rightarrow \infty} (b_n - a_n) = \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{b-a}{2^n} \Rightarrow B - A = 0 \Rightarrow A = B$$

נסמן אם כך את הגבול המשותף בסימון $c = A = B$ ונוכיח שאכן מתקיים $f(c) = \alpha$.

ראשית, מתקיים כי $a_n, b_n \xrightarrow{n \rightarrow \infty} c$ ולכן לפי ניסוח היינה לרציפות, $f(a_n), f(b_n) \xrightarrow{n \rightarrow \infty} f(c)$.

שנית, לפי תכונות סדר של גבולות,

$$\begin{cases} \forall n \in \mathbb{N} : f(a_n) < \alpha \Rightarrow f(c) \leq \alpha \\ \forall n \in \mathbb{N} : f(b_n) > \alpha \Rightarrow f(c) \geq \alpha \end{cases} \Rightarrow f(c) = \alpha$$

לכן סיימנו.

יישומים של משפט ערך הביניים

דוגמאות:

1. נוכיח שלכל פולינום ממעלה אי-זוגית יש שורש (ממשי).

יהי $p(x) = a_n x^n + \dots + a_0$ כאשר n אי-זוגי וכן $a_n \neq 0$. אז

$$p(x) = \frac{1}{a_n} \left(x^n + \frac{a_{n-1}}{a_n} x^{n-1} + \dots + \frac{a_0}{a_n} \right)$$

לכן מספיק להוכיח שלביטוי בסוגריים יש שורש. נסמן

$$f(x) = x^n + b_{n-1} x^{n-1} + \dots + b_0$$

$$b_k = \frac{a_k}{a_n} \text{ כאשר}$$

נתון כי n אי-זוגי ולכן

$$\lim_{x \rightarrow -\infty} f(x) = \lim_{x \rightarrow -\infty} x^n \left(1 + \frac{b_{n-1}}{x} + \dots + \frac{b_n}{x^n} \right) = (-\infty) \cdot (1 + 0 + \dots + 0) = -\infty$$

לכן לפי הגדרת $\lim_{x \rightarrow -\infty} f(x) = -\infty$ קיים $N < 0$ כך שלכל $x < N$ מתקיים כי $f(x) < 0$. נגדיר $a = 2N$ ונקבל לכן $f(a) < 0$.

באותו אופן נקבל כי $\lim_{x \rightarrow \infty} f(x) = \infty$ ולכן קיים $b > 0$ כך ש- $f(b) > 0$. לבסוף, f רציפה לפי אריתמטיקה בקטע $[a, b]$ ומתקיים כי $f(a) < 0$ ו- $f(b) > 0$. לכן קיים $c \in (a, b)$ כך ש- $f(c) = 0$.

2. נוכיח שקיים פיתרון למשוואה $e^x = 3x$.

נסמן $f(x) = e^x - 3x$. אז $f(0) = 1 > 0$ ומצד שני $f(1) = e - 3 < 0$.

הפונקציה f אלמנטרית ולכן ברציפה בקטע $[0, 1]$ ולכן לפי משפט ערך הביניים קיים $c \in (0, 1)$ כך ש- $f(c) = 0$. כלומר:

$$0 = e^c - 3c \Rightarrow e^c = 3c$$

לכן c הוא פיתרון למשוואה.

פונקציה רציפה מעבירה קטע לקטע

דרך אחרת לנסח את משפט ערך הביניים, היא לומר שאם f רציפה בקטע $[a, b]$ אז התמונה $f([a, b])$ היא גם קטע. באופן כללי יותר:

משפט 4: תהי f רציפה בקטע I . אז התמונה $f(I)$ היא קטע.

כאן קטע יכול להיות גם לא חסום, כלומר קרן. הוכחנו עבור קטע סגור וחסום היות שזהו משפט ערך הביניים; ההוכחה במקרים אחרים תושאר לתרגיל.

1.2 פונקציות שרציפות בקטע - רציפות של הופכית ומשפטי וירשטראס

הפיכה של רציפה היא רציפה

נשתמש במשפט הבא ללא הוכחה (אולי יוכח בתרגול).

משפט 5: תהי f רציפה וחד ערכית בקטע I . נסמן ב- J את התמונה $f(I)$ (זהו קטע, לפי משפט 4). אז הפונקציה $J \rightarrow I : f^{-1}$ היא רציפה ב- J .

דוגמה: הפונקציות $\ln x$, $\arctan x$, $\arcsin x$ רציפות לפי המשפט.

נקבל כמסקנה את המשפט הבא, שמאפשר לחסוך בהסברים במהלך דוגמאות.

מסקנה: כל פונקציה אלמנטרית היא רציפה בתחום הגדרתה.

דוגמאות:

1. הפונקציה $f(x) = \operatorname{sgn}(x)$ אינה רציפה בנקודה $x = 0$ ולכן אינה אלמנטרית ב- $\mathbb{R}$.

2. הפונקציה $\sqrt{x^2} = |x|$ בתחום $x \neq 0$ היא אלמנטרית. המגבלה $x \neq 0$ מתקבלת מכך שפונקצית השורש אלמנטרית על פי הייצוג $\sqrt{x} = e^{\frac{1}{2} \ln x}$ אשר תקף עבור $x > 0$ בלבד.

בכל זאת, $|x|$ רציפה גם בנקודה $x = 0$ שאינה שייכת לתחום ההגדרה שלה כאלמנטרית (נדייק: בעתיד נוכיח כי $|x|$ אינה אלמנטרית בתור פונקציה $f: \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$). המשפט כמובן אינו אם ורק אם.

משפט וירשטראס הראשון

המשפטים של וירשטראס הם שני משפטי היסוד האחרים שנכיר עבור פונקציות רציפות.

משפט 6. תהי $f(x)$ רציפה בקטע $[a, b]$. אז הפונקציה f חסומה בקטע $[a, b]$.

משפט וירשטראס הראשון אומר: קיימים שני חסמים m, M כך שלכל $x \in [a, b]$ מתקיים כי

$$m \leq f(x) \leq M$$

הוכחה: נוכיח ש- f חסומה מלעיל. ההוכחה שהיא חסומה מלרע דומה, או שאפשר לטעון שהפונקציה $-f(x)$ גם רציפה ולכן חסומה מלעיל, מה שאומר מיד כי f חסומה מלרע.

נניח בשלילה ש- f אינה חסומה מלעיל. לכן לכל n קיים $x_n \in [a, b]$ עבורו $f(x_n) > n$. לכן לפי כלל הפיצה, $\lim_{n \rightarrow \infty} f(x_n) = \infty$.

מצד שני, הסדרה x_n חסומה: $a \leq x_n \leq b$. לכן לפי משפט בולצאנו וירשטראס יש לה תת סדרה מתכנסת $x_{n_k} \xrightarrow[k \rightarrow \infty]{} x_0$. לפי תכונות סדר של גבולות מתקיים כי $a \leq x_0 \leq b$.

לכן f רציפה בנקודה x_0 ולכן לפי קריטריון היינה לרציפות:

$$\infty = \lim_{k \rightarrow \infty} f(x_{n_k}) = f(x_0)$$

□

זו סתירה.

דוגמאות:

1. הפונקציה חייבת להיות רציפה. למשל,

$$f(x) = \begin{cases} \frac{1}{x}, & 0 < x \leq 1 \\ 2, & x = 0 \end{cases}$$

בקטע $[0, 1]$ היא דוגמה של פונקציה לא רציפה ולא חסומה בקטע סגור.

2. תחום ההגדרה חייב להיות קטע סגור. אם הוא לא קטע, אז למשל $f(x) = x$ בקרן $[2, \infty)$ היא דוגמה של פונקציה רציפה ולא חסומה בקרן.

3. תחום ההגדרה חייב להיות קטע סגור. אם הוא קטע אבל לא סגור, אז למשל $f(x) = \frac{1}{x}$ בקטע $(0, 1)$ ו- $f(x) = \tan x$ בקטע $(-\frac{\pi}{2}, \frac{\pi}{2})$ הם דוגמאות של פונקציות רציפות ולא חסומות בקטע פתוח.

משפט וירשטראס השני

משפט 7. תהי $f(x)$ רציפה בקטע $[a, b]$. אז הפונקציה f מקבלת מינימום ומקסימום בקטע $[a, b]$.

משפט וירשטראס השני אומר: קיימות שתי נקודות $x_1, x_2 \in [a, b]$ כך שלכל $x \in [a, b]$ מתקיים כי

$$f(x_1) \leq f(x) \leq f(x_2)$$

לכן זה ברור שהשני חזק מהראשון. מצד שני, נוכיח את השני באמצעות הראשון.

מסקנה: פונקציה רציפה מעבירה קטע סגור וחסום לקטע סגור וחסום.

“ When I wrote this, only God and I understood what I was doing. Now, God only knows.

”

Karl Weierstrass